

Nyugat népe keleten

Ady, Babits, Juhász Gyula és Kosztolányi fogadtatása a Kelet Népében

Valószínűsíthető, hogy nem Ignótusnak a Nyugat első száma elé illesztett programcikke járt a három fiatal, paraszti származású író, Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál eszében, amikor 1935 szeptemberében Komádi közelében, a Sebes-Körös hídján elhatározták, hogy Kelet Népe címmel folyóiratot indítanak. Pedig annak végső konklúziójával kétségtelenül egyetértettek volna: „S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe.”

Sokkal inkább járt eszükben Széchenyi Kossuthral polemizáló röpirata, s a szalmaláng-lelkesedés helyett tettekben megnyilvánuló tartós tüzet érezték magukban. Barsi Dénes programadó, beköszönő írásában öntudatosan vállalja a „legnagyobb magyar” szellemi örökségét:

A magyar Írás nagy szintézisén át akarjuk szemek tág horizontú rányitását a végzetes magyarság összes meztelen problémáira, ezért választottuk címül az első bátran, megdöbbenően, modernül látó magyarnak, Széchenyi igéjét: KELET NÉPE.

És azért, mert Keletről indultunk, ahol legvigasztalanabban áll és tesped a magyar élet: az anyagban és lélekben sivatagos Tiszántúlról.¹

Kelet és Nyugat, avagy Verecke és Dévény: pólus és ellenpólus, de ugyanannak a magyarságnak végpontjai, sőt végzetes determinálói. A fogalom- és egyben szimbólum-pár tagjai, mint minden nagy és mély ellentét nem definiálhatók csupán egymás ellenében, mivel egymást kölcsönösen feltételezik. Aravisztikusan szemben állnak és szétválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Nincs ez másként a 20. század első felének két emblematisz folyóiratának, a Nyugatnak és a Kelet Népének esetében sem. Ennek belátására elég csak Móricz Zsigmond, Németh László vagy Illyés Gyula életútjára és munkásságára tekintünk. E bonyolult kapcsolatrendszeret bölcsészettudományi és társadalomtudományi kutatások számos szemszögből világították már meg. Dolgozatomban egy újabb aspektust bevonva a vizsgálódás terébe azt kívánom felvázolni, hogy a Kelet Népe hasábjain miként viszonyultak a Nyugathoz, egész pontosan annak első nemzedékéből Ady Endréhez, Babits Mihályhoz, Juhász Gyulához és Kosztolányi Dezsőhöz.

Visszakapcsolva Széchenyihez, az általa keltett vitába bekapcsolódó Fáy András röpiratának címét parafrázálva tehát arra keresem a választ, hogy milyen fogadtatásra

¹ BARSÍ DÉNES, *Kelet Népe*, Kelet Népe 1935. október 3., 3.

lelt *Nyugat népe keleten*. A nyilvánvaló, többször tárgyalt kapcsolódási pontokat nem érintve azt szeretném bemutatni, hogy a Nyugat induló generációjának említett tagjait miként, tőlük mit és milyen kontextusban idéztek meg.²

A vállalt örökség Ady Endre alakja a folyóirat hasábjain

A Kelet Népe nek történetét tárgyalva Tasi József hét korszakot különböztet meg,³ de ezek rendszerint nem éltek meg egy évet sem, kivéve az utolsó, Móricz nevével fémjelzett időszakot. A gyakori változások bár gyökeres szemléletbeli módosulást nem, de olykor erős súlyponteltolódásokat eredményeztek. Ugyanakkor a Kelet Népe a szerkesztői vérmérséklettől függetlenül az indulás pillanatától kezdve következetesen vállalta Ady örökségét. 1938 júniusában, a folyóirat Válasszal való egyesülésének hónapjában a *Kiké legyen Budapest? A jövő zenéje az utcán* című tárcájának újraközlésével idézték meg.⁴ Az írásban Ady heves kirohanást intéz saját korának magyar társadalmi elitje ellen. „Nem kellene Budapestről kisöpörni minden budapestit, csak ki kellene cserélni őket. Mágnsai, hivatalnokosított dzsentrije, gazdag zsidói, agyvelőtlen polgársága, hatalmas iparlovagkasztya, írói és művészei például undorítók. De van Budapestnek más lakossága is s ha valamikor Budapest javulni akar, ezeket hozza föl alulról.” Miközben Ady a polgári radikalizmus elvét vallotta, a magyar társadalom modernizációjának szükségességét hirdette, minden adandó alkalmat megragadott, hogy a hazai polgárosodás mikéntjével és ütemével való elégedetlenségét kifejezésre juttassa. A népi írókat viszont nem a politika elméleti síkján tapasztalható nehezen feloldható ellentét foglalkoztatta, hanem a problémára adott idealisztikus válasz és a tárca könyörtelenül realista, a „magyar Ugar” vízióját kifejező lezárása motiválhatta a cikk újbóli megjelentetésében. „Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak s meghalnak a kultúra hasztalan vágyától a kultúrára alkalmasak.”

A folyóirat 1938 novembere és 1939 márciusa között öt részben közölte Földessy Gyula *Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig: Kosztolányi és Babits szerepe az Ady-problémában* című tanulmányát. Az Ady „poéta-adminisztrátoraként” számon tartott irodalomtudós célja tanulmányfűzérével, hogy az Ady-revizíót történeti távlatba állítsa. Az ötrészes tanulmány valamikor 1939 első négy hónapjában 62 oldalas önálló kiadványként is megjelent a *Kelet Népe Könyvtára* sorozat nyitó darabjaként. A könyvsorozat terve jelzi a folyóirat agilitását, ugyanakkor Földessy munkáját nem követték újabb könyvek. Már a kötet formában megjelent tanulmányról írt ismertetőt a Kelet Népe-be 1939 májusában Féja Géza, aki Földessyt az Ady-generáció egyetlen

² A dolgozat megírásához kiindulópontot jelentett: *Kelet Népe 1935–1942. Repertórium*, szerk. LUDÁNYI Valéria – SZÉNÁSSY Barnáné – SZÖR Árpádné – PETRÁNYI Anikó, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1979.

³ TASI József, *Bevezető = A Kelet Népe 1935–1942*, vál., szerk. MEDVIGY Endre, Kossuth, Budapest, 1986, 5–12.

⁴ ADY Endre, *Kiké legyen Budapest? A jövő zenéje az utcán*, Kelet Népe 1938. június, 377. Ady cikkének eredeti megjelenése: Budapesti Napló 1907. szeptember 26., 6.

olyan esztétájának tartja, akivel a folyóirat nevében „közösséget tudunk vállalni, s közösséget is kell vállalnunk”.⁵ Tanulmányának legelején Földessy nyilvánvalóvá tette, hogy milyen esztétikai nézeteket vall. Ez egyben magyarázatot ad arra, hogy a népi írók tábora nevében Féja miért tud és akar közösséget vállalni ezzel a felfogással. „Ady Endre tökéletes példája és igazolása annak, hogy az igazi, a nagy költészet elsősorban nem művészeti jelenség, vagy helyesebben és szabatosabban: a művészet alól nem lehet kirántani a gyékényt, ami: az egyetemes és mindenkori emberség, tehát a nemzeti-fajitársadalmi talapzat. [...] A szokványos értelmű *l'art pour l'art*, az »elefántcsonttorony« merő képtelenség, a művészet elerőtlenedése és dekadenciája, a Babitsok, Kosztolányiak mesterkedő, nem-primer jellegű művészete.”⁶ Földessy nagy precizitással összegyűjtött idézetek sokaságával igyekszik bizonyítani, hogy Kosztolányi milyen kétszínűen viselkedett Adyval szemben már az 1900-as évek legelejétől egész a revízió kirobbanásáig. Az Ady-vita lezárása után közölt dokumentumokból idézte Kosztolányi Dezsőné férje halála után, 1938-ban kiadott, a költő életét tárgyaló „életrajzi regényében” található, Babitshoz címzett 1906. február 19-én kelt levelét. Ebben Adyról többek közt a következők hangzottak el: „A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres pozórt ültettek: Ady Endrét”; vagy: „Postán elküldtem számára az Ady új – hülye – kötetét...”. Nemcsak az általa igaztalannak tartott kritikát veti Földessy Kosztolányi szemére, hanem azt is, hogy Ady halála után baráti körben – Fenyő Miksa szóbeli közlése szerint – már elhangoztak Kosztolányitól költőtársát támadó mondatok, de ennek ellenére Kosztolányi tíz évet várt a nyílt színvallással. A közben eltelt időszakban számos Adyra emlékező rendezvényen mondott dicsérő beszédet. A nagyobb nyomaték kedvéért két hasámban egymás mellett közli Kosztolányi egy 1922-es Ady-ünnepélyen elhangzott laudációjának részletét és az 1929-es vitairat egy szakaszát.⁷ Sőt még abban is cáfolja Kosztolányit, hogy mindössze háromszor írt volna Adyról. 1907 decembere és 1924. február 1-je között kilenc Adyt dicsérő Kosztolányi-írást gyűjtött össze *A Hét*, az *Új idők*, a *Pesti Napló* és természetesen a *Nyugat* számaiból. Földessy a legmesszebb menőig igyekszik a korrekt véleményalkotásra, a refutáció során nem utasítja el élből vitapartnere nézeteit, hanem körbejárja, megvizsgálja. Többször például nem tagad egy-egy felvetést, hanem csupán negligálja. Elismeri, hogy „Kosztolányinak is megvan a maga csip-csup szegény kis igaza, de ez is elferdített beállítottságban kerül az olvasó elé.”⁸ Sőt hangoztatja azt is, hogy „volt vele egypár melegebb találkozásom, a *Széphalom*-ban megjelent cikkem után is egy futó beszélgetésünk és kibékülésünk, de változtathat-e mindez azon az állásfoglalásomon, amelyre az ő Ady ellen elkövetett bűnös igazságtalansága rákényszerít.”⁹

⁵ FÉJA Géza, *Földessy Gyula: Ady Endre értékelése*, Kelet Népe 1939. május, 316.

⁶ Földessy Gyula tanulmányát a *Kelet Népe Könyvtár* kiadványából idézem. FÖLDESSY Gyula, *Ady értékelése az Új versek megjelenésétől máig: Kosztolányi és Babits szerepe az Ady-problémában*, Kelet Népe, Budapest, 1939, 5.

⁷ *Uo.*, 15–16.

⁸ *Uo.*, 19.

⁹ *Uo.*, 18.

Babitscsal szemben viszont már nem ilyen békülékeny a nyírségi származású irodalomtudós. A kettejük között Adyról szóló polémia még az 1910-es évek elején bontakozott ki. Babitscsal először Petőfi megítélésén vitakoztak össze, de a szócsata során nyilvánvalóvá vált, hogy a tét valójában Ady értékelése is. Ez az ellentét tovább mélyült az 1920-as évek elején.¹⁰ Később Kosztolányi támadása mögött Földessy egyértelműen Babits személyét feltételezte. Ezt csak tovább fokozta, hogy a kibontakozó vitában Babits olyan nyilatkozatot tett, amit például Zsolt Béla, a Toll akkori szerkesztője is „óvatos kétkulacsosságnak” mondott. A korrekt, úriember magatartást Babitscsal szemben is igyekszik fenntartani Földessy. „Babits hatása az Adyval való egybevetéskor egészen összeomlott bennem; nem úgy, hogy ne éreztem volna költészetének becsültnivalóságát, de Adyhoz mérten törpévé zsugorodott az alakja. [...] A Babits értékelése már akkor valahogy úgy alakult ki bennem, hogy kisebb méret Vajda Jánosnál, sőt Kiss Józsefnél is (a tehetség erejéről és nem a költői kultúráról van szó!), viszont magasabb színvonal, mint Arany és Ady közti többi lírikusunk.”¹¹ Ady „poéta-adminisztrátora” szerint Babits azért volt képes az 1930-as évekre szinte már Ady felé emelkedni a korabeli irodalmi közegben, mert ügyes „önadminisztrációval” rendelkezett, s „felnevelt” maga körül egy olyan fiatal művészcsoporthoz, amely az ő irodalomszemléletén szocializálódott. Földessy azt is megmondja, mit kellett volna tennie Babitsnak, hogy megértse az Ady-paradoxont: „fellapozhatta volna Babits az Ady írásokban, hogy a zseni »megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek« vagy nekiülhetett volna Ady *A Mindent hurcolva* című költeményének, amelyből megérthette, mi tette Adyt nagygyá és minden más rangos poétát. De ehhez a rejtelmes Mindenhez a maga korának lélekzetvétélén keresztül jut hozzá az ember s nem a Keats, Browning, Baudelaire és Swinburne kora útján, amely fölé már eltemető rétegeket szállított az Idő pora. Babits csodálkozik azon, hogy rossz rímekkel is lehet valaki kitűnő poéta. Hát nagy tehetségű s az Időben gyökerező költő meg tudja csinálni ezt a furcsaságot is.”¹² A tanulmányban kifejtett esztétikai elvek, az irodalomtudós életről és művészetéről, ezek viszonyáról vallott nézetei, az akkurátus bizonyítási módszer, a kimért úriemberes magatartás, az imponáló, de nem lekezelő magabiztosság fokozta az Adyval szemben egyébként is lojális népi írók Földessyvel szemben érzett rokonszenvét. Nem véletlen, hogy Féja korábban már említett könyvismertetőjében azt írta, hogy „Földessy tanulmánya tehát vádirat, de akkora bizonyítéktokeget vonultat fel, hogy ítéletnek is beillik.”¹³

1940 elején két, Ady külföldi recepcióját tárgyaló közlemény jelent meg a Kelet Népe hasábjain. Előbb Németh László számol be Miroslav Krleža Adyról vallott nézeteiről. Németh László példákkal regisztrálja a horvát drámaíró Ady-felfogásában

¹⁰ A Kosztolányi kirobantotta Ady-revizió előtti, Babits és Földessy között dúló polémiára lásd MERCS István, *Különper a Különvélemény előtt. Földessy Gyula és Babits Mihály Ady-polémiája az 1920-as évek elején*, Pedagógiai Műhely 2008/4., 21–28.; kötetben: „Nyugat csapatjának keleti zászlója”. *Tanulmányok a Nyugat kelet-magyarországi kötődéseiről*, szerk. MERCS István, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza, 2010, 25–40.

¹¹ FÖLDESSY, I. m., 25.

¹² *Uo.*, 60.

¹³ FÉJA, I. m., 316.

tapasztható eltolódásokat. Mindezekkel együtt nagyra becsüli Krleža Ady-tiszteletét és felkészültségét. „A keleteurópai szempont teszi számunkra érdekessé Krlezsa Ady-tanulmányát is. A külföldi irodalomnak aligha van hasonló súlyú Ady-tanulmánya. Ady európai helyét pedig talán idehaza sem határozta meg senki sem szabatosabban. [...] Bevallott mestere, a szlávok felé hajló Rilke mellett, Ady az, akit Krlezsa legtöbbször tart. [...] Milyen nagynak kell lennie Adynak, ha ez az egyáltalán nem magyarbarát író, aki az ő pozitív felét nem is ismeri, mégis a legnagyobb keleteurópai költőnek látja!”¹⁴

Három és fél hónappal később Ady zsenijének feltétlen híveként Földessy Gyula számol be egy prágai Ady-estről.¹⁵ Az irodalmi összefoglaló szervezője Anton Straka, Csehszlovákia korábbi budapesti kulturattaséja.¹⁶ Straka a kultúrát hídként használva két világháború között igyekezett a politikai okokból igen távolságtartó magyar illetve cseh és szlovák felet egymáshoz közelíteni. Kapcsolatban állt a magyar és csehszlovák kulturális élet meghatározó személyiségével. Kezdeményezője volt az első magyar nyelvű cseh és szlovák költőket bemutató antológiának. Rajta keresztül ismerte meg például barátja, József Attila a szlovák irodalmat és Jiří Wolker költészetét.¹⁷ Emellett magyar művek csehszlovákiai fordításainak koordinálójá, sőt maga is vállalkozott fordításokra. (Ő ültette át először cseh nyelvre Móricz Légy jó mindhalál című regényét.) Straka lankadhatatlan energiával kereste az újabb és újabb együttműködés lehetőségét. A Strakához hasonlóan híd szerepet vállaló Sándor Lászlótól értesülünk a prágai est létrejöttének körülményeiről. 1938 decemberében barátja, Antonin Hartl segítségével egy magyar nyelvű antológia összeállításához látott. Ehhez körlevélben számos jelentős magyar irodalmárt (Babitsot, Schöpflint, Szabó Lőrincet, Komlós Aladárt stb.) megkeresett, de csak Földessy ragadta meg az alkalmat. Az ő sugallatának is köszönhetően a tervezett antológia első kötetében Ady költészete került a fordítói tevékenység középpontjába.¹⁸ A prágai Ady-estre 1940. február 8-án került sor.¹⁹ Az erről küldött beszámolóját tette közzé rövid bevezetéssel és befejezéssel kiegészítve Földessy a Kelet Népében. Az esemény nyitásként Bartók *Allegro Babarója* hangzott el, majd Hartl és Straka tartott előadást Adyról. Straka előadása közben a prágai Nemzeti Színház művészeinek interpretálásában tizenhét Ady-vers hangzott el, melyek közül kettőt Reinitz megzenésítésében adtak elő. Straka maga olvasta fel a *Magyar jakobinus dalát*, előadása zárásaként pedig József Attila *A Dunánál* című versének utolsó versszakát szavalta el. A rendezvény szimbolikus tartalmát

¹⁴ NÉMETH László, *Krlezsa Adyról*, Kelet Népe 1940. január 1., 11.

¹⁵ FÖLDESSY Gyula, *Ady Prágában*, Kelet Népe 1940. március 15., 22.

¹⁶ Anton Straka életére, kulturális missziójára különös tekintettel az 1925–1936 közötti budapesti éveire lásd CSOMA Borbála, „Hidat verj, ne éket”. *Anton Straka kulturális és irodalomszervező tevékenysége a budapesti tíz év tükrében*, Korma, Budapest, 2003.

¹⁷ Lásd például KOVÁCS Endre, *József Attila és Wolker*, It 1949, 140–147.; GÁLDI László, *József Attila, a műfordító*, ItK 1955/2., 155–177.; TÖZSÉR Árpád, *Jelentésetolódások József Attila Wolker-fordításai-ban*, Tiszatáj 1992/9., 72–84.

¹⁸ SÁNDOR László, *Anton Straka hídszerepe* = Uő., *Hidak partok között*, Gondolat, Budapest, 1988, 182–183. Anton Straka és Földessy Gyula levelezésére lásd SÁRA Péter, *Levelek Anton Strakától = Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve 1959*, szerk. VARGHA Balázs, Képzőművészeti Alap, Budapest, 1959, 169–177.

¹⁹ Vő. CSOMA, I. m., 56.

tovább fokozza, hogy a 2. világháború közepette a közép- és kelet-európai népek összefogásának szükségességét hirdető két költeményt hangsúlyos szerephez juttatta a szerző. Az est zárásaként a kezdethez hasonlóan Holzknecht működött közre, zongorajátékában Bartók *Három magyar népdal* című műve hangzott el.

Az Adyra való emlékezés szomorú apropóját jelentette a Kelet Népében a költő öcscsének, Ady Lajosnak 1940. április 18-én bekövetkezett halála. Móricz *Ady-kor – volt* című személyes hangvételű írásában köszönt el barátjától. Móricz cikkében kedélyesen, mintegy egykori barátjával csevegve szólalt meg. Móricz felidézi, miként említette a költő öccsét, hogyan szerzett Ady Lajosnak állást bátyja. A költő írt az akkori kultuszminiszternek, hogy azért nem nevezik ki testvérét tanárnak, mert Ady Endre öcscsének lenni „mártírum”. S bár a miniszternek fogalma sem volt, hogy ki is Ady Endre, engedett a megszólításnak. Fanyar tanulságot von le az esetből, s ennek igazolására rögtön át is vezet egy másik kesernyés módon tálalt történetbe. „Nem tudta ki a költő: mert ha természettani törvény, hogy »ötven évig nem születik utánam új Ady Endre«, az is természettani törvény, hogy: aki előtte született a KÖLTŐ, az siketen és vakon hal meg, soha nem fogja már megtudni ki is volt a KÖLTŐ. Tegnapelőtt hallottam bizonyágát: figyelj Bandi, hallgasd csak Lajos.” A történet egyik főszereplője egy már 1908 előtt koros, a cikk írásának idején már 80 feletti főrangú politikus, „a magyar ezerholdasok politikájának fővezére, Nagymogulja”. A nagybirtokos értetlenül állt, amikor kedvenc református lapjában azt olvassa, hogy Ady Endrét, „ezt a destruktív örült”-et a legigazabb magyar költők egyikének tartja. Még inkább értetlenkedett, mikor a levele a református püspök is a lappal megegyező választ ad: „elég sok hiba volt életében, de elég súlyosan meg is bűnhődött érte már életében: de van a Költőnek, ez Ady Endre nevezetűnek egy tucat verse, amire a magyarság századok múlva is büszke lehet.”

Hogy ki is volt az említett felsőházi politikus, ma már csak nagy szerencsével lenne beazonosítható. A püspök válaszában viszont azt a nézetet érezhetjük, ami protestáns körökben Makkai Sándor *A magyar fa sorsa – a vádolt Ady költészete* című 1927-es kötete után egyre nagyobb teret nyert. Makkai koncepciójában a közösség sorsát megtestesítő és felvállaló, nemzetét féltve és dühösen szerető Ady jelenik meg, aki egyben a magyar irodalom egyik legnagyobb vallásos költője. Ugyanakkor az életmű nemzeti érzéssel és a korabeli erkölcsi normákkal konfrontálódó szegmenseit (például a szerelmi költészetet) igyekszik a vizsgálaton kívül szorítani. A Móricz által idézett történetben a püspök személyére nézve is csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Talán az a Ravasz László lehetett, aki fiatal korában Ady lelkes olvasója volt. Az 1907-es *Vér és arany* című kötetéről, melyet személy szerint az oeuvre legkiemelkedőbbjének tartott például a következőképp vallott: „Egészen megrendített. Nem tudtam betelni vele.”²⁰ A két világháború között erkölcsi és politikai megfontolásokból módosított véleményén. Ady költői talentumát ekkor sem vonta kétségbe, viszont tiltakozott, hogy a költőt a közösség elé erkölcsi példaként állítsák. Makkai Sándor könyvének megjelenése után Ravasz heves vitába is keveredett a monográfussal. Vitatta

²⁰ RAVASZ László, *Emlékezéseim*, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992, 280. Ravasz László ifjúkori műveltségére lásd HATOS Pál, *Ravasz László, az olvasó. A sárospataki Ravasz-hagyatékból*, Kommentár 2010/3., 67–83.

például Makkainak azt a sokat idézett megállapítását, miszerint Ady Balassi óta az egyetlen magyar vallásos költő.²¹ Az éles véleménykülönbség ellenére a vita útjára indította Ady költői teljesítményének szélesebb kálvinista körökben való elfogadtatását. Ravasz személyét valószínűsíti nemcsak a szemlélet, hanem az is, hogy kapcsolatban állt Adyékkkal. A költő egyik tárcájában élesen elítélte Ravasz László zsidóságról vallott nézeteit.²² Ady Lajossal pedig közeli kapcsolatot ápolt. Diákként együtt szerkesztették a Kolozsvári Egyetemi Lapokat. Ady Lajoshoz írt 1926-os levelében Ravasz ki is fejté, hogy mennyire nagyra becsüli a költőt, de mennyire nem ért egyet nézeteivel, életvitelével. „Én szeretnék foglalkozni Adyval teljesen, tudományosan, mert azt akarom, hogy végre különböztessenek az emberek egy költő művészetére, erkölcsére és politikájára között s Ady személyiségét, értékét és hatását ezeken a hasábocon lássák.”²³ A református püspök Ady Lajoshoz való baráti viszonyát jelzi, hogy a költő öccsének ravatalánál ő mondott beszédet.²⁴ Móricz története úgy folytatódik tovább, hogy az idős „Nagymogul” és társai szereznek maguknak Ady-kötetet, s lázasan olvasni kezdtek, de továbbra sem értették. Az anekdota csattanószerű zárásában a püspök azt tanácsolja a koros híveknek, hogy ott van nekik Tompa, Arany, Petőfi és mások, nem kell nekik, illetve nem nekik kell Adyt olvasniuk. Ady Lajos halála kapcsán a folyóiratban egy másik nekrológ is megjelent. Földessy Gyula a költő öccsétől, mint az egykori tanártárstól, az Istent és önmagát kereső embertől, Ady szavait idézve a „józan, okos testvértől”, a jókedvű anekdotázótól vett búcsút.²⁵

A Kelet Népe 1941-es évfolyamában még két esetben szóltak önálló írásban Adyról. Vámbéry Gusztáv írt rövid ismertetőt Ady Endre *A tegnapi Párizs* című könyvéről.²⁶ Gábor István pedig Ady Nagyváradai Naplóban 1902-ben, Tolnai Lajos halálakor írt nekrológiát publikáltatta újra.²⁷ Az újraközlés illeszkedik abba a vonulatban,

²¹ Vö.: „Ady egyetemes emberi átérző képességének és kifejező erejének [bizonyítéka] az, hogy lírájának legmélyebben zengő húrja a bűnbánat, legmagasabban zengő húrja pedig az Istenszerelem lett. Természetes, hogy aki nemzetét, szerelmét, bűneit és halálát nem tudta másként érezni és látni, mint mindig csakis végső jelentésükben, lényegükben, egyetemességükben, az szükségképpen vallásos lélek kellett, hogy legyen, nem alkalmilag, nem ideiglenesen, nem képmutatásból, hanem lényének hol elboruló, hol kinyilatkozó legmélye szerint. Nála beigazolódtott, hogy minél emberibb az ember, annál vallásosabb, a szónak nem hitvallásbeli és ceremóniális, hanem lényegi értelmében. [...]sakis Adynál jelenik meg a vallás ügy, mint egész élete és költészete szerves, minden egyebet magába foglaló összekötő és magyarázó alaptényezője.” MAKKAJ Sándor, *Magyar fa sorsa. A vádolt Ady költészete*, Soli Deo Gloria, Budapest, 1927, 95. Makkai a vallásosság fogalmát Ady felfogásához hasonlóan nem feltétlenül konfessionális keretek között, közösségszerte értelmézi, míg Ravasznál ez elengedhetetlen követelmény. Ady vallásértelmezésére lásd KRÁNICZ Gábor, *Coram Deo. Ady Endre istenes verseiről* A Sion-hegy alatt című ciklus kapcsán, *Studia Caroliensia* 2005/1., 46–62.

²² A kálvinizmus „irodalmi lapjában a legszilajabb antiszemitizmust űzi egy Ravasz László nevű s jobb sorsra érdemes volt ember.” ADY Endre, *Az én kálvinistaságom*, Nyugat 1916/6. A tanulmányban a Nyugat-cikkekké forrásául a folyóirat interneten közzétett szövegkorpusza szolgált: <http://epa.oszk.hu/000000/000022/nyugat.htm>

²³ RAVASZ László, *Emlékezéseim*, Református Zsinati Iroda, Budapest, 1992, 288.

²⁴ RAVASZ László, *Mester, hogy lássak = Uő., Isten rostájában: Beszédék, írások*, Franklin Társulat, Budapest, 1941, 127.

²⁵ FÖLDESSY Gyula, *Ady Lajos*, Kelet Népe 1940. május 15., 4.

²⁶ VÁMBÉRY Gusztáv, *Ady Endre: A tegnapi Párizs*, Kelet Népe 1941. július 1., 18.

²⁷ *Tolnai adattár. Ady Endre Tolnai Lajosról*, közreadja GÁBOR István, Kelet Népe 1941. augusztus 15., 13.

melyet Móricz a Kelet Népe hasábjain proklamált, s mellyel Tolnai Lajos írói rehabilitálását szeretne volna előmozdítani.

Babits Mihály: „megzápult műveltség” vagy a „művészség fölénye”

A folyóirat Babitshoz való viszonyának tárgyalását érdemes Marconnay Tibor *A Nyugat 30 éve* című 1937 februárjában megjelent írásával kezdenünk.²⁸ A szerző személye már önmagában is figyelmet érdemel. Tehetségét Kosztolányi Dezső fedezte fel, s a húszas években rendszeresen jelennek meg versei a Nyugatban, a harmincas évekre, főleg annak második felére viszont megcsappannak az itt publikált költemények. Korántsem tartozott a Kelet Népében sokat publikáló alkotók közé, ezen a rövid íráson kívül csak két versfordítását és három versét publikálta. Marconnay a harmincas évek Nyugatját nem az induló nemzedék irodalmának folytatójaként tekinti. Az első évtized szerepét abban jelöli ki, hogy megteremtette az új magyar irodalmi nyelvet. A jelen feladatára is reflektál. „A Nyugatnak ma feladata az volna, eszkompálni (és nem elhalványítani) amit a magyar föld föld igazi gyökerei és amit a külföld terem. E helyett a Nyugat körül egyre sekélyesebb irodalom kap lábra. Ma már minden író tud írni és rengeteg kitűnő írónk van. Az egységes koncepció a legtöbbször hiányzik ugyan, de ez nem is kell a Nyugatnak, sőt úgy látszik fél tőle.” A bíráló hangban minden bizonnyal némi sértettség is van. 1934-ben jelent meg *Az ember ellen* című kötete, amelyről különböző szerzőktől több mint tíz kritika született. Többségük alapvetően kedvező hangnemet ütött meg, mint például Bálint György két írása, amelyek közül az egyiket a Pesti Naplóban, a másikat a Nyugatban publikálta.²⁹ Azonban az elmarasztaló bírálat is pont a Nyugat hasábjain jelent meg, mégpedig a folyóirat vezető köréhez tartozó Halász Gábor tollából. A kritikus a húszas évekbeli helyesnek ítélt iránytól való letérésként értékeli Marconnay új kötetét. Nem vitatja költői talentumát, ugyanakkor „Marconnay még nem találta meg a kibontakozást; úgy tárgyilagos, hogy pamfletet szerkeszt életdarabkáiból és vezércikket politikai felfogásából, úgy egyszerű, hogy közvetlen artisztikus formák helyett szavaló szabadverset használ, úgy koncentrálni, hogy az összefogott verset végeérhetetlenre cseréli. Mindezt azért, hogy megfeleljen az új igénynek, amely nem tűri a pepecselést.”³⁰ Halász bírálatában Marconnay a Nyugat harmadik nemzedékeként aposztrofált alkotók művészetfelfogását vélhette felfedezni. Pedig Halász maga is kritikus ezzel az évtized első felében induló, egyre nagyobb nyilvánosságra szert tevő írói csoportosulással szemben, mely együttesen a Dénes Béla és Radnóti Miklós szerkesztette 1935-ös *Korunk* című antológiával lépett fel. Ennek a könyvnek a kapcsán jegyzi meg Kenyeres Zoltán, hogy „a kötet nagy kritikai visszhangot váltott ki, ami új költői nemzedékről lévén szó, nem is volt meglepő. Meglepő volt azonban, hogy a különböző meggyőződésű és pártállású

²⁸ MARCONNAY Tibor, *A Nyugat 30 éve*, Kelet Népe 1937. február, 42–43.

²⁹ (B. Gy.), *Marconnay Tibor: Az ember ellen*, Pesti Napló 1934. december 30, 41.; BÁLINT György, *Nyugat 1935/2*.

³⁰ HALÁSZ Gábor, *Új verseskönyvekről – és változatok*, Nyugat 1935/4.

kritikusok feltűnő módon egyetértettek.”³¹ Kenyeres tanulmányában Kassák, Szerb Antal, Halász Gábor és Kelemen János értékelését idézi. S hozzájuk hasonlóan ítélte meg a Nyugat kibontakozó új alkotóinak generációját és művészetfelfogásukat. A Kelet Népében megjelent írás szerzője az új nemzedék megnyilvánulásának háttérében Babits személyét véli felfedezni, akinek nem akarja „babérait megtépázni. Kitűnő tanár ő, széleskörű irodalmi műveltséggel rendelkezik. Csak az a baj, hogy a műveltség megzápult benne.” Kicsit lentebb viszont igencsak nimbuszromboló kijelentést tesz: „Nem teremtő, kor-látó, aktuális elme. [...] Babits az engedelmes, lakájlelkű és silány írókat gyűjti maga köré.” Cikke végén pedig azt hangoztatja, hogy az „annyira egészséges szellemű írókat, amilyen pl. Illyés Gyula is, a Nyugat áporodott levegőjétől” meg kell menteni.

Két évvel később, 1939-ben Mátrai László tollából született meg egy ismertetés Babits *Keresztül-kasul az életemen* című esszéisztikus önéletrajzáról.³² A szellemtörténeti iskola hagyományait követő írás alig szentel figyelmet a tárgyalt kötet anyagának, inkább Babits emberi és művészi kvalitása előtt adózik nagy tisztelettel. Pedig Babits önéletrajzi formába bújtatott esszéisztikus vallomáskötetének a későbbi szakirodalom az életmű egészére tekintve nagy jelentőséget tulajdonít. „Az 1939-ben a *Keresztül-kasul életemen* című esszékötetben megjelent *A mai Vörösmarty, A legnagyobb magyar* és a *Kölcsey* olyan propagandisztikus, profetikus és mélyen paradigmatiszta esszéportrék tehát, amelyek a (nemzeti és európai) történelem védelme, a történeti kohézió és szintézis rehabilitálása érdekében a történelmi cselekvés és önértelmezés követhető útjait fürkészik [...]. Az esszéíró, kilépve korábbi elszigeteltségéből, mely a személyes irodalomtörténeti hagyomány megteremtését provokálta, átlép a közösségi egyedüllétbe, amelyben monomániákusan kénytelen ismételtetni a maga igazát, akárcsak Jónás Ninive alatt.”³³

A közösség felé való nyitás, a prófétaszerep vállalása és minden korban érvényes prófécia a kiindulópontja Jankovich Ferenc gondolatgazdag *Jónás könyvéről* szóló recenziójának. Jankovich – aki a világháború után a „Fényes szelek” nemzedék egyik vezéralakjaként a *Sej, a mi lobogónkat...* című induló szerzője – elegánsan lebbenti a „hegyi költő” szemére azt a népi írók körében erőteljesen artikulált kritikát, amely a közéletiség és társadalmi szerepvállalás elmaradását kéri számon Babitson. Emellett a mű időn kívüli időszerűségét finom érzékkel helyezi történelmi kontextusba: „Lehet, hogy egy élet megtalált bölcsessége ihlette e verset az öregkor fanyar harmóniája küszöbén; lehet, hogy épületes tanulságokat fognak belőle kiolvasni a kritikusok a hányatott, nagy lélek világ fölé emelkedett bölcsességéről. Bennünket most más érdekel: az, hogy a prófétaság tragikomikus eposza ez a vers, minden időn és kereten túl, ma és mindenkor. Kecskeméti Végh Mihály korában ez a költemény, mint ma, vagy bármely nemzeti felbuzdulásunk idején és nálunk csakúgy, mint akárhol.”³⁴ Abban, ahogy

³¹ KENYERES Zoltán, *A harmadik nemzedék fogatása = Uő., Korok, pályák, művek. Válogatott tanulmányok*, Akadémiai, Budapest, 2004, 89–90.

³² MÁTRAI László, *Babits Mihály: Keresztül-kasul az életemen*, Kelet Népe 1939. május, 320–321.

³³ MARGITTAI Gábor, *Két Babits-maszk*, Kortárs 2000/12., 68.

³⁴ JANKOVICH Ferenc, *Babits Mihály: Jónás könyve*, Kelet Népe 1940. április, 16.

a Babits által megfogalmazott minden korban érvényes próféciát értelmezi a recenzens, tisztán érzékelhető, hogy Jankovich mennyire pontosan tisztában van a költői oeuvre fő kérdéseivel. Mert bár a szerző nem tér ki az összehasonlításra, de Babits prófétafelfogása minden sorsbeli párhuzamon és általános hasonlóságon túl, de dinamikáját, aktivitását, önnön magának tulajdonított szerepét tekintve alapjában más, mint például Adyé. Más a kiindulási pontja, s más a rá mért, vagyis inkább a rákényszerített szerephez való viszonya. „Az Úr előkényszeríti magányából, letörve gögje szarvait, meghurcoltatja kínok tengerén, cethal gyomrában, próféta-ságba kergeti s végül eldobja, mint egy rossz sípot. Kiszámolhatatlan bölcsesség az Úr: nem egy tökkelütött próféta igazsága, hanem a Mű a fontos neki is, a Város, amely minden bűnével együtt is az Ő hatalmát dicséri, szándékait igazolja s több húrton zengi dicsőségét, mint a koszos Jónás, aki még *rühellé is a próféta-ságot*.” A zenei műveltségben az irodalomhoz hasonlóan járatos, Kodály Zoltán és Vásárhelyi Zoltán munkatársaként is tevékenykedő Jankovich figyelmét a *Jónás* könyvének babitsi életművön belüli szokatlan verselése sem kerülte el. „Benne van a művésziesség fölénye, a sorok lemerésége, a szavak kiszámítottasága lép előtérbe, a mindent helyére tevő gondosság. [...] A *Jónás* könyvében új szín vonult be Babits versébe, a költői realizmus. A babitsi vers engedett előkelő feszességéből, lazán megeresztett kantárszárral, kényére szárnyal itt a Pegázus, közelebb a földhöz, sánta rímekben botolva bele a valóságba. Nem a régi babitsi ihletforma szülte ez a *Jónás*; a régi rátarti Múza engedékenyebb, aláhajlóbb, természetesebb lett, nem siklik már el, sokkal megfoghatóbb.”

A Babitsról alkotott vélemények nyomon követésével nagy vonalakban, egyéni kitérésektől eltekintve érzékelteti azt a kritikai attitűdben bekövetkezett változást, melyen a Kelet Népe fennállásának hét éve alatt átment. Míg a kezdeti időszakot gyakorta a nyers, indulatvezérelt véleményalkotás jellemezte, addig nagyjából a Válasszal való összeolvadás idejére, 1938-ra a kevésbé harcos hangütés válik uralkodóvá. Az igazán színvonalas kritikák számának érezhető emelkedése azonban arra az időre tehető, amikor Móricz Zsigmond egyre intenzívebb szerepet vállalt a folyóirat körül. S miután 1939. december 15-étől Móricz főszerkesztőként átvette a folyóiratot, megcsodáltak a Jankovich Ferenchez hasonlóan felkészült, szakértő recenzensek.

A Kelet Népében megjelent Babitscsal foglalkozó írások közül a kronológiailag utolsónak maga Móricz a szerzője. A művésztárs halála után másfél héttel megjelent egy rendhagyó nekrológ *Babits Mihállyal a Garda-tón* címmel.³⁵ Az írást eredetileg Illyés Gyula felkérésére vetette papírra Móricz, s a Babits előtti tisztelgésnéként szerkesztett emlékkönyvbe szánta. Illyés végül mégsem jelentette meg ebben a kötetben, mert „kegyeletsértőnek” érezte „a kabarék esetlen, szórakozott, csiptetőjétegető tanár kliséjének mintájára” meglevenített Babits-képet. Illyés ítélete Babits halálának közvetlen közelében, az emlékkötet szerkesztésének felelősségében fogant.³⁶ Több

³⁵ MÓRICZ Zsigmond, *Babits Mihállyal a Garda-tón 1913 július 12–18*, Kelet Népe 1941. augusztus 15., 1–6.

³⁶ A visszaemlékezés egy évvel Babits halála után, 1942 szeptemberében, a közben elhunyt Móricz Zsigmondra emlékezve született. Eredeti megjelenése: ILLYÉS Gyula, *Egy nap*, Magyar Csillag 1942/10., 206–212. (Újraközlés: *Kortársak nagy írókról*, vál., jegyz. LUKÁCSY Sándor, Művelt Nép, Budapest, 1954, 380–387.)

mint két évtizedes távolból, 1963-ban Babits Illyéshez hasonlóan közeli barátja és munkatársa, Cs. Szabó László a vele készült interjúban személyes hangvételi vallomását ennek a Móricz műnek a felidézésével kezdte. „Nemrég megint elolvastam e furcsa halottbúcsúztatót, s úgy éreztem, hogy a két nagy ember természetadta, óriási ellentétből fakadó ingerültség, féltékenység és olykor tompa értetlenség összeszövődik a szövegben a magasztos lelki tisztaság, örökös szellemi emelkedettség és intellektuális magasfeszültség iránti hamiskás mosolyú, fejcsóváló, de föltétlen nagyrabecsülés-sel. Volt a mindig »alacsonyan szálló«, hatalmas regényíró vegyes érzésében alkati idegenkedés, de volt legalább akkora tisztelet és talán ragaszkodás is, s noha akad olvasó, akinek sehogyan sincs inyére ez a búcsúztató, magam úgy érzem, hogy az akkori Babits lelki csontváza talán ezen a régi röntgenfelvételen látszik legtisztábban.”³⁷ Retrospektív távlatból tekintve erre a behatárolhatatlan műfajú, novellára emlékeztető, portré tanulmány jellegű, egyszerre szigorúan rendezett és csapongóan szabad visszaemlékezésre³⁸ méltán mondhatjuk, hogy az Móricz írásművészetének, jellemábrázoló és környezetleíró teljesítményének egyik csúcspontja. Az utókor olvasójának és vizsgálójának nem feltétlen feladata, hogy a történeti hűség szempontjából ítélje meg Móricz írását, de annak művészi erejét az is jelzi, hogy önkéntelenül rábír arra, hogy összevesse azzal a Babits-képpel, ami benne él. A renghagyó nekrológnak nem csupán Babits és Móricz a főszereplője, hanem a sorokban ugyanolyan mértékben elevenedik meg Ady Endre és Móricz első felesége, Janka is.

Juhász Gyula: „vidéki költő, árva, bús elődöm...”

Az első nemzedék tagjai közül a századfordulón többen a Négyesy-féle stílusgyakorlatokon erősödtek. Közülük legszebb reményekkel Juhász Gyula hagyta el az önképzőkört, aki azonban évek múlásával egyre inkább háttérbe szorult a korszak arculatformáló személyiségeinek rangsorában. Életében megjelent utolsó *Fiatalok, még itt vagytok* kötetéhez Babits Mihály írt előszót. A Nyugatban Rédey Tivadar írt róla melankolikus hangvételi ismertetőt, melynek lezárásában idéz az épp a szegedi költő által a nyilvánosság elé rángatott pályatárs bevezetőjéből.³⁹ A Kelet Népében Galyasi Miklós írt ismertetőt Juhász Gyula 1935-ös kötetéről,⁴⁰ s egészen más előjellel idézi

³⁷ Cs. Szabó László, *Emlékeim Babits Mihályról* = KABDEBŐ Lóránt, *Elveszett otthonok*, Csokonai, Debrecen, 2003, 19–20.

³⁸ Az írás egyik lehetséges megközelítéseként mindenképp ez a műfaji összetettség kínálkozik. Ezt már a szöveg 1959-es újrakiadása kapcsán felvetette Vargha Kálmán: „Tanulmány? Vagy inkább novella, emlékezés írói portré, önvallomás? Élete utolsó periódusából való ez az írás, amikor a hagyományos irodalmi műfajok fellazulóban vannak Móricznál is, de az olvasóban nem a bomlás impressziója marad meg, hanem egy új szintézis keresésének az emléke.” VARGHA Kálmán, *Móricz Zsigmond. Irodalomról, művészetéről*, ItK 1960/6., 714. Ezt a szemszöveget vonta be vizsgálódásába Bárdos László is kéziratban lévő tanulmányában: BÁRDOSS László, *Móricz Zsigmond a Garda-tón*, elhangzott a *Móricz Zsigmond világi. Tudományos tanácskozás Móricz Zsigmond születésének 125. évfordulója alkalmából* című konferencián.

³⁹ Juhász Gyula szerepéről Babits nyilvánosság elé „rángatásában” lásd SÍPOS Lajos, *Babits Mihály pályakezde és a Holnap irodalmi mozgalma* = „Nyugat csapatjának keleti zászlója”, 9–23.

⁴⁰ GALYASI Miklós, *Juhász Gyula: Fiatalok, még itt vagytok*, Kelet Népe 1936. április, 44.

ide Babits szellemének nevét és hevét. „A szemlélődés igaz költője Juhász Gyula. Az ember, az úr, aki minden leírt soráért keserves árat fizetett, önmagának, lelkének egy-egy súlyos, értékes darabját, – a magányos tölgy, akit szégyenteljesen igyekezett eltakarni a mostoha »Nyugat«, a Babits-kartell susnyóerdeje, fűzfadzsungelje. (Igaz egyszer odalőknek neki egy Baumgarten díjat, – s új könyve elé a pesti poéták koronázatlan királya ír előszót, vállveregető szerénységgel és csodálkozik, hogy Juhász Gyula előbb eltávolodott aztán elhallgatott.) Nem: Juhász Gyula nem hallgatott el, de agyonhallgatták, félték [...]: az egyszerűségtől mindig fél a kókler csillogás.”

A Németh László *Égető Eszter* című regényében Gyenes alakjához mintát jelentő, hódmezővásárhelyi illetőségű Galyasi cikke után az ország másik szegletéből, Szombathelyről származó Bárdosi Németh János versben idézi meg Juhász Gyula alakját.⁴¹ Szonettjének első strófájában pontosan megragadhatjuk, hogy miért épp neki dedikálja költeményét:

Vidéki költő, árva, bús elődöm,
A végek öln magamban tengődöm,
Miként te hajdan, álmatag merengtél,
Úgy lát itt engem: poros nyár, hideg tél.

A Nyugat és a vidéki Magyarország kapcsolatáról, vagy helyesebben fogalmazva ennek a kapcsolatnak az akadozásáról Péter László írt a viszony alakulását pontosan dokumentáló tanulmányt.⁴² Ebben óvatosságra int, mondván, nem lehet pontosan megmondani, hogy egy-egy alkotó esetében a nem közlésben milyen szerepet játszott vidékisége illetve az író-költő és a szerkesztők esztétikai, művészetfelfogásbeli különbsége. (Tegyük hozzá, hogy e kettő az esetek többségében szétválaszthatatlanul összefonódott.) Azt viszont a már-már statisztikai pontosságú katalógus segítségével tényként regisztrálja, hogy a vidéki illetőségű művész publikálási esélyeit jelentősen rontotta Budapesttől való távolsága.

A vidékiség az egyik központi gondolata Bárdosi Németh János *Az ismeretlen Juhász Gyula* című cikkének is, melyben a posztumusz kötet kapcsán a szegedi költő Katona József-i sorsáról ír.⁴³ Ebben a kortárs látószögön túllépve már történeti perspektívából tekint a négy éve eltávozott alkotóra. „Amíg a vidéki költősors Juhász Gyula korában és esetében még egy panaszos kultúr-nosztalgia lírai lecsapódása volt a »nagyváros« felé: addig ma már, nemcsak a magyar vidék tisztább és haladottabb – a néppel több közösséget mutató – képe alakult ki, hanem az a biztos ítékezés is, hogy Juhász Gyula lírájának éppen ez a vidéki sors adta legmélyebb, legigazibb hangját.” Galyasi érzelmek fűtötte indulatos intonációjához képest letisztultabb hangot üt meg ez az 1941. augusztus 1-jén leközölt ismertető. E mögött a szemléletbeli és hanghordozásbeli váltás, eltolódás mögött nem ok nélkül fedezhetjük fel Móricz Zsigmond személyét. Általánosságban kijelenthető, hogy miután az író átvette a szerkesztést, a Nyu-

⁴¹ BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS, *Juhász Gyulához*, Kelet Népe 1941. június 15., 13.

⁴² Péter László hozzászólása: *Vita a Nyugatról. Az 1972. április 27-i Nyugat-konferencia*, szerk. KABDEBÓ LÓRÁNT, PIM, Budapest, 1973, 114–120.

⁴³ BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS, *Az ismeretlen Juhász Gyula*, Kelet Népe 1941. augusztus 1., 8.

gattal szembeni kritikai hang vesztett nyers hevességéből, ugyanakkor nagyvonalú, fölényes bírálatba csúszik át. Jelzi ezt a mentalitást a következő párhuzamállítás is: „Ezúttal nem a szokásos »*posthumus versek*« kiadásáról van szó, amely az asztalfiókok halálraitélt mélységéből került elő, s a legtöbb esetben alig változtat a költői mű anyagán s a költő értékelésén. (Lásd Kosztolányi Dezső »Szeptemberi áhítat« című *posthumus* kötetét.)” Bárdosi Németh tézise alátámasztásaként arra a tényre hivatkozik, hogy Juhász Gyula anyagi és kiadói háttér hiányában verseinek jelentős részét kis hatósugarú vidéki újságokban volt kénytelen közölni, így esetében a hátrahagyott versek nem a kötetekből elsősorban esztétikai-művészi okból kimaradt költemények publikálására szolgált, hanem többségében a kötetben megjelentekkel egyenértékű. A kritika írójának kiszólását, melyben a „jól szelektált kötetek salakja” meghatározást használja a versgyűjteményekkel rendszeresen jelentkezők posztumuszkönyveinek minősítéseként, okkal érthetjük Kosztolányira, és ez egyben a fővárosi és vidéki költői sors kontroverziájának szimbolikus kifejezője is.

Kosztolányi Dezső: polgár, hősiesség nélkül

Kosztolányi írásművészetének megítélése illusztris példája annak, hogy Móricz fellépése után miként mérséklődtek a Kelet Népeinek korai évfolyamaihoz képest a Nyugat illetve a nyugatosok elleni kirohanások.

Féja Géza a lap 1938 májusi számában Kosztolányi Dezsőné *Kosztolányi Dezső* című könyvéről nem ismertetést, még csak nem is éles hangú kritikát írt, hanem pamfletet, sőt maróan szatirikus vádiratot.⁴⁴ S ebben nemcsak a költőt támadja indulatos hangon, hanem azt a társadalmi réteget is, melyhez tartozott. Kosztolányi (idézőjelesen!) „a polgár”, a „hősiesség nélküli, sima, nyugodt életpálya” megtestesítője, aki azonban rögtön bajba került, ha a történelem válságosra fordult és állásfoglalást követelt. Természetes életformájához tartoztak azok az „ángolnyszerű mozdulatok”, melyeket ellenségei „árulásnak” (megint csak idézőjelesen! – a tipográfiai eljárás itt nyilvánvalóan eufemisztikus jellegre utal) minősítettek. Azaz „Kosztolányi Dezső [...] a merev, a változástól irtózó, a társadalmi adottságokkal végzetesen összenőtt magyar középosztályt képviselte.” Féja Kosztolányi Dezsőné könyvét csupán a bevezetésben és a befejezésben említette, illetve hevenyészett példatárként szolgál ahhoz, hogy bemutassa Kosztolányi „ángolnyszerűségét”. A „recenzált” könyvből Kosztolányi Babits-hoz a századelőn írt leveleiből Adyra vonatkozó passzusokat ragad ki például: „Nálunk – sajnos – még nem elég érett a közönség arra, hogy ezeket a finom differenciálhatóságokat méltányolja, mert a hájfejű burzsoák fejébe még mindig nem fér be, hogy több modern költő van. Egyet szükségből, gúnyból udvari bohócul szerződtettek: Ady Endrét. A többiről csak kénytelen-kelletlen vesznek tudomást.” Féja megemlíti, hogy ugyanilyen nemtelen eszközökkel támadta Kosztolányi Szabó Dezsőt is. Mélyen elítéli, reakciónak minősíti a nyugatos művész *Az írástudatlanok árulása* című röpiratában alkalmazott önkényes kiragadásokon alapuló, Adyt lejárató módszerét – amelyhez

⁴⁴ FÉJA Géza, *Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső*, Kelet Népe 1938. május, 373–374.

azonban valójában maga is hasonlót alkalmaz. A teljes kép nyilvánvalóan árnyaltabb a Féja által sugalmazottnál. Kosztolányi Dezsőné szándéka ezeknek a dokumentumoknak a közzétételével – amiről Féja még utalás szintjén sem vesz tudomást –, hogy bemutassa, férje következményeiben szokatlanul nagy és heves indulatokat kiváltó Ady-ellenes röpirata nem előzmény nélküli, tehát pont az „ángolnaszerűséghez” hasonló megítélést szeretné elhallgattatni. Hatása viszont kettős: egyrészt ténylegesen alátámasztja, hogy Kosztolányi a kezdetektől nem szimpatizált Ady költészetével, másrészt viszont lehetőséget nyújt a nyilvánosság előtt egész 1929-ig, a röpirat megjelenéséig a közvélemény felé mutatott véleményével való szembeállításra.

Ez utóbbit aknáztá ki Földessy Gyula a korábban tárgyalt, az Ady-revizíót áttekintő tanulmányában. A probléma komplexebb, az igazsághoz közelebb álló értékelése a történeti távlatból vizsgálódó kutatásnak köszönhetően mára kezd tisztázódni.⁴⁵ Féja figyelmét viszont indulatosága elragadja az apró rezonanciák regisztrálásától. A *Számadás* ciklusának költészetét is ebből a leszűkült szemszögből nézi. „Kosztolányi az egyéni megsemmisülés gondolatával viaskodott folytonosan. A közösségből kiszakadt embernek, az affekrációba fonnyadt belső életnek kétségbeesett fuldoklása volt ez. Nem igazi rémület, inkább ideges félelem.” Pedig ennek érzékelése még a Kosztolányi művészetfelfogásával nem éppen szimpatizáló Földessy Gyula látókörén sem rekedt kívül. A Kelet Népe által közölt már említett, az Ady-revizíót tisztázni igyekvő tanulmányában hangot is ad ennek. „Kosztolányi utolsó éveiben, az emberi és a magyar szomorúságnak, a maga egyéni szenvedésének olyan megrázó hangokat tudott adni, hogy a szegény »homo aestheticus« messze maradt mögötte s ez időből eredő költői termésével magasan fölébe jutott addigi színvonalának. Ha legnagyobb költőinkhez nem is mérhető, ma másnak, jóval többnek látom őt, mint 1929-ben, amikor vitairatára válaszoltam. [...] utolsó pár-évi versei között sok olyant találtam, amik egész meg tudtak hódítani.”⁴⁶ Földessy, akinek esztétikai alapelvei között hangsúlyos szerepet kapott az irodalom befogadása kiváltotta élmény, sarkos ítéletein felülemelkedve fukar kezekkel mért, de úr maradt. Féja viszont más hangnemet ütött meg. Cikkekben az esztétikai szempontok és az élményszerű befogadás nem meghatározóak, ehelyett a közösségi szerepet kéri számon. Ez a határozott kiállást követelő emberkép és művészetfelfogás szerves összefüggést mutat a parasztság és a nemzet ügyét felvállaló, az irodalmi szociográfia műfajában maradandót alkotó, a népi mozgalom meghatározó alakjának világlátásával. Indulatvezéreltsége nem idegen sem a szerzőtől, sem pedig Kelet Népének 1939 decembere előtti időszakától.

Móricz megjelenésével azonban ez a mély dühből, tehetetlenségből és keserűségből, fakadó sértettségből visszavágó hangnem mérséklődik. A kritikai rovat vezetőjévé Kelemen Jánost kéri fel, aki Kosztolányi *Erős várunk a nyelv és Lenni vagy nem lenni* köteteit egy írásban ismertette;⁴⁷ két külön kritikában pedig a *Kortársak I.*⁴⁸ illetve

⁴⁵ Babits és Kosztolányi pályakezdő korszakukban Adyról alkotott véleményére lásd STPOS, I. m., 14–17.

⁴⁶ FÖLDESSY, *Ady értékelése*, 18.

⁴⁷ KELEMEN János, *Kosztolányi hagyatéka*, Kelet Népe 1940. június 15., 4.

⁴⁸ KELEMEN János, *Kosztolányi Dezső: Kortársak I.*, Kelet Népe 1941. január, 28–29.

a *Lángelmék*⁴⁹ című könyveket. A művesség, a formai és nyelvi tökélyre való törekvés emlegetésében a megszelídült elmarasztalás fogalmazódik meg. Ennek a megváltozott intonációnak a szemléltetésére álljon itt egy példa. „Kosztolányi ezekben az írásokban sem tagadja meg literátori magatartását; az irodalom minden megnyilvánulása érdekli, a silányabb virágokon is talál egy-egy érdekesebb szint vagy formát, a nyelv dadogásaiból is kéri az ihletet. A természet nyersebb csodáitól sokszor elfordul, de a szakértő szerető gondoskodásával áll meg a kecsesebb és ápoltabb palánták előtt.”⁵⁰

A szabadkai származású költőhöz való megváltozott viszonyulást mutatja, hogy az 1941. december 15-ei számban hozzá intézett verset közöl a folyóirat. A szintén vajdasági illetőségű, 1948-ig ott élő Dudás Kálmán *Kosztolányi városában* című költeménye nosztalgikus-elégikus színezettel eleveníti meg a költő emlékét. A vers folyóiraton belüli elhelyezése szimbolikus, hisz Lévy Endre *Délvidéki magyar kulturmozgalmak* című cikke után található. Móricz szerkesztősége alatt a Kelet Népe fokozottan felvállalta a határon túli magyarság ügyét. Mindezeket túl a Kelet Népe Móricz ideje alatt három verset is közöl Kosztolányitól, az *Alföld*,⁵¹ illetve az *Anyai nagyapám arcképe* és a *Szabadka* című költeményeket.⁵² A választás viszont nagyon is tudatos, illeszkedik a folyóirat Ady örökségét vállaló felfogásához illetve a móríci szellemiségéhez. Elég csak, ha az *Alföld* című vers zárlatát idézzük:

Ez itt kelet. Hiába küzd nyugat.
E vérvirágos föld ma is a régi,
az ősök itt kinyújtják karjukat.

A szörnyü harcok marcona vitézi
őrzik ma is a múltak csarnokit,
vén várunk árnypallosuk éle védi.

⁴⁹ KELEMEN János, *Kosztolányi Dezső: Lángelmék*, Kelet Népe 1941. november 15., 14.

⁵⁰ KELEMEN, *Kosztolányi Dezső: Kortársak I.*, 29.

⁵¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Alföld*, Kelet Népe 1940. július 15., 4.

⁵² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Anyai nagyapám arcképe*, Kelet Népe 1941. december 1., 6.; Uő., *Anyai nagyapám arcképe* és a *Szabadka*, Kelet Népe 1941. december 1., 6.